O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2026, [15]
ISSN 2181-7324(Print)

IJTIMOIY FANLAR
http://journals.nuu.uz
ISSN 3093-8996(Onlayn)

UDK:37.018.3:316.624

***Lobarxon ERYIGITOVA,***
*PhD, dotsent, CAMU – Xalqaro tibbiyot universiteti, Farg‘ona, O‘zbekiston*
*E-mail: lobarxoneryigitova @ gmail.com, ORCID: Login: 0000 – 1110-2136*

*S.f.d., professor M.Abdurahmonova taqrizi asosida*

## THE SOCIOGERONTOLOGICAL APPROACH TO WORKING WITH OLDER PEOPLE LIVING ALONE IN GERMANY’S SOCIAL MANAGEMENT SYSTEM

Annotation

The article analyses Germany’s sociogerontological governance model for older people living alone. Legal entitlements, home care, case management and local coordination inform functional adaptation pathways for Uzbekistan.

**Keywords:** older people living alone, sociogerontology, Germany, long-term care, case management, ageing in place, local governance.

## СОЦИОГЕРОНТОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К РАБОТЕ С ПОЖИЛЫМИ ЛЮДЬМИ, ПРОЖИВАЮЩИМИ В ОДИНОЧЕСТВЕ, В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ГЕРМАНИИ

Аннотация

В статье проанализирована немецкая социогеронтологическая модель работы с одинокими пожилыми людьми. На основе правовых гарантий, домашнего ухода, ведения случая и местного взаимодействия предложены направления её функциональной адаптации для Узбекистана.

**Ключевые слова:** одинокая старость, социогеронтология, Германия, долгосрочный уход, ведение случая, местное управление.

## GERMANIYADA BOSHQARUV TIZIMIDA YOLG‘IZ KEKSALAR BILAN ISHLASHNING SOTSIOGERONTOLOGIK YONDASHUVI

Annotatsiya

Maqolada Germaniyada yolg‘iz keksalar bilan ishlashning sotsiogerontologik boshqaruv modeli qiyosiy-institutsional usulda tahlil qilingan. Huquqiy kafolat, uyda parvarish, individual holatni boshqarish va mahalliy tarmoq hamkorligi asosida O‘zbekiston uchun funksional moslashtirish yo‘nalishlari taklif etilgan.

**Kalit so‘zlar:** yolg‘iz keksalik, sotsiogerontologiya, Germaniya, uzoq muddatli parvarish, individual holatni boshqarish, uyda keksayish, ijtimoiy yolg‘izlik.

**Kirish.** Aholining demografik qarishi Germaniya ijtimoiy davlatining boshqaruv arxitekturasiga uzoq muddatli ta’sir ko‘rsatayotgan tizimli jarayondir. Germaniya Federal statistika idorasi prognozlariga ko‘ra, 67 yosh va undan katta aholi ulushi 2024 yildagi 20 foizdan 2038 yilda 25–27 foizgacha ko‘tarilishi mumkin[2]. Uzoq muddatli parvarishga muhtojlar soni esa faqat demografik o‘zgarish ta’sirida 2055 yilga kelib sezilarli ortishi kutilmoqda[3]. Bu holat ijtimoiy himoyani faqat pensiya va muassasaviy parvarish bilan cheklash mumkin emasligini ko‘rsatadi.

Yolg‘iz yashash va yolg‘izlik bir xil tushuncha emas. Yolg‘iz yashash uy xo‘jaligining ob’ektiv shakli bo‘lsa, yolg‘izlik shaxs kutgan va amalda mavjud ijtimoiy munosabatlar o‘rtasidagi nomutanosiblikdan tug‘iladigan sub’ektiv kechinmadir. Germaniyada 50 yosh va undan katta xususiy uy xo‘jaliklarida yashovchilarning 8,3 foizi o‘zini yolg‘iz his qilishi aniqlangan, biroq xavf yoshning o‘zi bilan emas, sog‘liq, daromad, yaqin aloqalar va parvarish ehtiyoji bilan bog‘liq[4]. Demak, boshqaruvda «yolg‘iz keksa» ma’muriy belgisi real ijtimoiy uzilish xavfi bilan to‘ldirilishi zarur.

Maqolaning maqsadi Germaniyada yolg‘iz keksalar bilan ishlashni ta’minlovchi huquqiy, moliyaviy, tashkiliy va jamoaviy mexanizmlarni sotsiogerontologik nuqtai nazardan tizimlashtirish hamda ularning O‘zbekiston uchun funksional ahamiyatini aniqlashdan iborat. Tadqiqot savoli: Germaniya modeli keksa insonning o‘z uyida mustaqil yashashi, xizmatlarga kirishi va ijtimoiy aloqalarini saqlashni qaysi boshqaruv mexanizmlari orqali ta’minlaydi? Ilmiy farazga ko‘ra, model samaradorligi alohida xizmatlar ko‘pligiga emas, huquqiy kafolat, individual baholash, mahalliy muvofiqlashtirish va natijaviy monitoringning o‘zaro bog‘lanishiga asoslanadi.

**Adabiyotlar tahlili.** Sotsiogerontologiya keksalikni biologik pasayish emas, balki insonning hayot yo‘li, ijtimoiy maqomi, resurslari, rollari va yashash muhiti o‘zaro ta’sirining natijasi sifatida o‘rganadi. «Keksalikni odatiy yashash muhitida o‘tkazish» — ageing in place — shaxsni har qanday sharoitda uyda ushlab turish emas; uy, mahalla va xizmatlar tizimini xavfsiz hamda mustaqil hayotga moslashtirishdir. Osvald va hammualliflar joyga bog‘liqlik, uy muhitini nazorat qilish va funksional imkoniyat keksalar farovonligining o‘zaro bog‘liq omillari ekanini ko‘rsatadi[5].

Germaniya qarish tadqiqotlari bir nechta muhim xulosani beradi. Birinchidan, yolg‘izlikni faqat qarilikning tabiiy oqibati deb talqin qilish stereotipdir. Ikkinchidan, parvarishga ehtiyoj, harakat cheklanishi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning kamayishi birlashganda yolg‘izlik xavfi ortadi[6].

Uchinchidan, ko‘ngilli faoliyat va jamoada ishtirok ba’zi guruhlarda yolg‘izlikning pasayishi bilan bog‘liq, ammo bu bog‘lanish tanlanish effektini ham hisobga olishni talab qiladi[7]. Shu sababli intervensiyalar barcha keksalarga bir xil emas, ehtiyoj va resurs profiliga muvofiq taklif qilinishi kerak.

Ijtimoiy boshqaruv nuqtai nazaridan Germaniya tajribasini sug‘urta modeligagina tenglashtirish yetarli emas. Unda federal qonunchilik, yerlar siyosati, munitsipal rejalashtirish, parvarish kassalari, tibbiy xizmat, xayriya

tashkilotlari va fuqarolik jamiyati ishtirok etadi. O‘zbekiston sotsiologiyasida ham ijtimoiy boshqaruv sifat va miqdor axborotini birlashtirish, inson omilini hisobga olish, jarayonlarni bashorat qilish va turli institutlarni muvofiqlashtirish bilan izohlanadi[10]. Mazkur yondashuv Germaniya modelini milliy institutlar uchun vazifalar majmuasi sifatida tahlil qilishga imkon beradi.

**Materiallar va metodlar.** Tadqiqot qiyosiy-institutsional va sifatli hujjatlar tahlili dizaynida amalga oshirildi. Manbalar korpusiga Germaniya Ijtimoiy kodeksining XI kitobi, Federal sog‘liqni saqlash vazirligining parvarish bo‘yicha materiallari, Federal statistika idorasining demografik ma’lumotlari, Germaniya gerontologiya markazining DEAS va D80+ tadqiqotlari hamda retsenziyalanadigan ilmiy maqolalar kiritildi. Tanlash mezonlari manbaning rasmiyligi, metodologik ochiqligi, yolg‘iz yashovchi yoki parvarishga muhtoj keksalarga aloqadorligi va boshqaruv mexanizmini tushuntirish qobiliyatidan iborat bo‘ldi.

Tahlil birligi sifatida tashkilot emas, funksiya olindi. Besh funksiya kodlandi: 1) ehtiyojni aniqlash va xizmatga kirish; 2) individual holatni kompleks baholash; 3) moliyaviy kafolat va xizmat tanlovi; 4) tibbiy, parvarish va ijtimoiy yordamni muvofiqlashtirish; 5) mustaqil hayot hamda ijtimoiy ishtirok natijalarini kuzatish. Bunday funksional yondashuv Germaniyadagi institut nomlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish o‘rniga, ular bajaradigan vazifalarning O‘zbekistondagi ekvivalentini aniqlashga xizmat qildi.

| Tahlil o‘lchovi | Asosiy savol | Dalil manbai |
|---|---|---|
| Kirish | Keksa xizmatga qanday kiradi? | SGB XI §§7a, 7c |
| Muvofiqlashtirish | Kim individual rejani boshqaradi? | Parvarish maslahati |
| Muhit | Uyda mustaqillik qanday saqlanadi? | SGB XI §3, uyni moslashtirish |
| Natija | Qanday o‘zgarish baholanadi? | DEAS, D80+, xizmat monitoringi |

(Manba: muallif tomonidan Germaniya huquqiy va institutsional hujjatlari asosida tuzilgan.)

**Natijalar.** Germaniyada ijtimoiy uzoq muddatli parvarish sug‘urtasi 1995 yildan amal qiladi va Ijtimoiy kodeksning XI kitobi bilan tartibga solinadi. Kodeksning 1-paragrafi parvarish xavfini ijtimoiy sug‘urta predmeti sifatida belgilasa, 2-paragraf xizmat oluvchining mustaqilligi va o‘z taqdirini belgilash huquqini ta’kidlaydi. 3-paragrafda uy sharoitidagi parvarishga ustuvorlik beriladi: xizmatlar keksa insonning imkon qadar uzoq vaqt tanish muhitida qolishini qo‘llab-quvvatlashi kerak[8]. Sug‘urta tizimi parvarish ehtiyojini faqat tashxisga emas, kundalik hayotdagi mustaqillikning pasayishiga qarab baholaydi. Besh darajali Pflegegrad tizimi harakat, kognitiv va kommunikativ qobiliyat, xulq-atvor, o‘z-o‘ziga xizmat, kasallikka bog‘liq talablarni bajarish va kundalik hayotni tashkil etish sohalarini qamrab oladi. Bu sotsiogerontologik jihatdan muhim: shaxsning ehtiyoji tibbiy nuqson emas, inson va muhit o‘rtasidagi funksional nomutanosiblik sifatida namoyon bo‘ladi. Uyda parvarish pul to‘lovi, ambulator xizmat, qisqa muddatli parvarish, yordamchi vositalar va uy muhitini moslashtirishni qamrab oladi. Biroq sug‘urta barcha xarajatni to‘liq qoplamaydi va tizim norasmiy qarovchilar mehnatiga tayanadi. Yolg‘iz keksada oila resursi bo‘lmasligi mumkinligi uchun individual maslahat va mahalliy tarmoqqa ulash moliyaviy huquqning amaliy shartidir.SGB XI 7a-paragrafi parvarish sug‘urtasi bo‘yicha huquqqa ega shaxsga individual maslahat va yordam olish huquqini beradi. Maslahatchi ehtiyojni tizimli baholaydi, mavjud ijtimoiy va tibbiy xizmatlarni aniqlaydi, individual yordam rejasini tuzadi, xizmatlarni tanlash va ulardan foydalanishga ko‘maklashadi hamda zaruratda natijani kuzatadi[9]. Bu mexanizm mazmunan individual holatni boshqarish — case management — modeliga yaqin.Yolg‘iz keksa uchun maslahatning ahamiyati axborot berishdan kengroq. Uyda harakat xavfi, dori qabul qilish, ovqatlanish, moliyaviy va huquqiy muammo, ijtimoiy uzilish, kognitiv pasayish va favqulodda aloqa imkoniyati birgalikda baholanishi kerak. Federal sog‘liqni saqlash vazirligi ma’lumotiga ko‘ra, maslahat shaxs xohishi bilan uning uyida yoki to‘siqsiz raqamli shaklda ham o‘tkazilishi mumkin[9]. Bu harakati cheklangan va xizmat idorasiga bora olmaydigan keksalar uchun kirish tengligini oshiradi.SGB XI 12-paragrafi parvarish kassalariga uydagi parvarish, davolash parvarishi, shifokorlik yordami, palliativ xizmat, profilaktika, reabilitatsiya va ijtimoiy ishtirok choralarining uzluksiz o‘zaro bog‘lanishini ta’minlash vazifasini yuklaydi. Shunday qilib, maslahatchi barcha xizmatni o‘zi ko‘rsatmaydi; u shaxsning ehtiyoji atrofida turli ijrochilar faoliyatini muvofiqlashtiradi. Modelning boshqaruv qiymati mas’uliyatning shaxsiylashuvida: keksa qaysi idoraga murojaat qilishni o‘zi izlab yurmaydi, xizmatlar individual reja orqali bog‘lanadi.Biroq amaliyotda hududlar bo‘yicha maslahat infratuzilmasi, kadrlar va xizmat taklifi farq qiladi. Keysni tuzishning o‘zi xizmat mavjudligini kafolatlamaydi. Yolg‘iz keksa muammoni tibbiy, maishiy yoki ijtimoiy turga ajratishi shart emas; uning hayotiy vaziyati kompleks ko‘rib chiqiladi. Munitsipal daraja esa hududdagi ehtiyojni xaritalash, transport va uy-joy muhitini moslashtirish, mahalliy klublar, qo‘shnichilik yordami va professional xizmatlar o‘rtasida tarmoq yaratish imkoniga ega. Germaniya federalizmi innovatsiya uchun imkoniyat bersa-da, tengsizlik xavfini ham keltirib chiqaradi. Parvarish markazlarining zichligi, vazifasi va moliyalashtirilishi yerlar hamda munitsipalitetlar kesimida bir xil emas. Qishloq hududida masofa, transport va kadrlar tanqisligi yolg‘iz keksalarni xizmatdan uzoqlashtirishi mumkin. Shuning uchun hududiy rejalashtirishda aholi soni emas, 80 yoshdan oshganlar, yolg‘iz uy xo‘jaliklari, nogironlik, kam daromad va jamoat transportidan uzoqlik kabi ko‘rsatkichlar birgalikda hisoblanishi zarur.

| Boshqaruv darajasi | Asosiy subyekt | Vazifa |
|---|---|---|
| Federal | Qonun chiqaruvchi va vazirlik | Huquq, standart, sug‘urta qoidalari |
| Yer | Yer hukumati | Infratuzilma va hududiy tartib |
| Munitsipal | Shahar yoki tuman | Ehtiyoj xaritasi va mahalliy tarmoq |
| Individual | Maslahatchi | Baholash, reja, muvofiqlashtirish |

(Manba: muallif tomonidan Germaniya huquqiy va institutsional hujjatlari asosida tuzilgan.)

Germaniya modelida uyda keksayish «uyda parvarish»dan keng tushunchadir. U uyning arxitekturaviy xavfsizligi, mahalla xizmatlariga piyoda yoki transportda yetib borish, raqamli aloqa, tibbiy yordam, ijtimoiy ishtirok va favqulodda vaziyatda javob olish imkonini qamrab oladi. Shu sababli «qariyalarga mos mahalla» konsepsiyasi muhim. Kundalik savdo, poliklinika, yashil hudud, uchrashuv joyi, madaniy faoliyat va jamoat transporti keksa insonning mustaqilligiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir qiladi. Germaniyada ko‘p avlodli uylar, qariyalar byurolari, qo‘shnichilik markazlari va ko‘ngilli tashkilotlar ijtimoiy ishtirok uchun maydon yaratadi. Ular professional parvarish o‘rnini

bosmaydi, ammo muloqot, hamrohlik, mayda maishiy yordam va xizmatga yo‘naltirish orqali profilaktik funksiya bajaradi.Uyda keksayish siyosatining muhim mezoni — shaxsning tanlovi. Muassasaga ko‘chish har doim mag‘lubiyat emas; og‘ir parvarish ehtiyoji yoki shaxsiy xohishga ko‘ra u munosib yechim bo‘lishi mumkin. Boshqaruvning vazifasi «uyda qolish»ni majburiy normaga aylantirish emas, shaxsga uyda, qo‘llab-quvvatlanadigan turar joyda yoki muassasada ongli va xavfsiz tanlov qilish imkonini berishdir. Ayniqsa yolg‘iz keksalarda oila yordamini avtomatik resurs deb qabul qilmaslik lozim.Germaniyada yolg‘izlik ijtimoiy siyosatning alohida yo‘nalishiga aylangan. Federal hukumatning yolg‘izlikka qarshi strategiyasi muammoni turli yosh va hayotiy vaziyatlarda paydo bo‘ladigan ko‘p omilli holat sifatida ko‘radi Keksalar uchun xavf omillari turmush o‘rtog‘ini yo‘qotish, harakat cheklanishi, kam daromad, parvarish ehtiyoji, eshitish pasayishi, transportdan uzoqlik va raqamli istisnodir. Biroq yoshning o‘zi avtomatik xavf emas; shu sababli ommaviy tamg‘alash o‘rniga maqsadli skrining talab etiladi. Amaliy choralar do‘stona hamrohlik xizmati — befriending, telefon muloqoti, avlodlararo loyihalar, ko‘ngilli tashriflar, klublar va mahalliy uchrashuv maydonlarini qamrab oladi. Yo‘llanmaning samarasi faqat tavsiya bilan emas, ishtirokka to‘siqlar — transport, eshitish, xavotir, to‘lov yoki hamroh yetishmasligi — bartaraf etilganda yuzaga chiqadi.Yolg‘izlikka qarshi choralar sub’ektiv yolg‘izlik, mazmunli muloqot, jamoaviy ishtirok va xizmat davomiyligi bilan baholanishi lozim. Tashriflar soni emas, keksalarning o‘zini eshitilgan va qaror qabul qilishga qodir his etishi asosiy natijadir.

**Muhokama.** Tahlil Germaniya modelining to‘rtta tizimli ustunini ko‘rsatdi: ijtimoiy sug‘urta orqali huquqiy-moliyaviy kafolat; uyda parvarish va reabilitatsiya ustuvorligi; individual holatni boshqarishga yaqin parvarish maslahati; munitsipal va fuqarolik jamiyati resurslarini tarmoqli muvofiqlashtirish. Bu elementlar keksani passiv yordam oluvchi emas, xizmat maqsadini belgilaydigan huquq sub’ekti sifatida ko‘radi.Sotsiogerontologik yondashuv cheklovni shaxsiy kamchilik emas, inson va muhit nomutanosibligi sifatida talqin qiladi. Uydan chiqa olmaslik harakat funksiyasi bilan birga lift, transport va hamroh mavjudligiga bog‘liq. Bu nuqtai nazar boshqaruvni individual kompensatsiyadan muhitni o‘zgartirishga yo‘naltiradi. Germaniya tajribasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirib bo‘lmaydi. Sug‘urta tarixi, federalizm, munitsipal resurs va nodavlat xayriya tashkilotlarining o‘rni O‘zbekistondan farq qiladi.

**O‘zbekiston uchun amaliy takliflar.** Birinchidan, «Inson» ijtimoiy xizmatlar markazi huzurida yolg‘iz keksalar uchun yagona kirish va individual holatni boshqarish protokolini joriy etish maqsadga muvofiq. Murojaat mahalla, poliklinika, telefon yoki elektron kanaldan kelganidan qat’i nazar, bir xil skriningga tushishi kerak. Baholash kundalik faoliyat, sog‘liq, dori xavfsizligi, daromad, uy muhiti, ijtimoiy aloqa, zo‘ravonlik xavfi va transport imkoniyatini qamrab oladi. U xizmatlarni o‘zi bajarmaydi, balki maqsad, ijrochi, muddat va natijani bir rejaga bog‘laydi. Poliklinika klinik va funksional bahoga, mahalla erta signal va ijtimoiy bog‘lanishga, nodavlat tashkilot hamrohlikka, «Inson» markazi esa huquqiy kafolat va muvofiqlashtirishga mas’ul bo‘ladi.Germaniyaning Keksa va parvarishga muhtoj shaxslar hamda ularning oila a’zolariga parvarish, ijtimoiy xizmatlar, tibbiy yordam va sug‘urta masalalari bo‘yicha maslahat beruvchi hamda xizmatlarni muvofiqlashtiruvchi markaz funksiyasiga o‘xshash «keksalarni qo‘llab-quvvatlash nuqtasi»ni pilot qilish mumkin. Bu yangi tashkilot qurishni shart qilmaydi; mavjud markazda ijtimoiy himoya, tibbiyot, pensiya, reabilitatsiya va jamoaviy xizmatlar bo‘yicha birlashtirilgan maslahat oynasi tashkil etiladi.

**Xulosa.** Germaniyada yolg‘iz keksalar bilan ishlashning sotsiogerontologik modeli ijtimoiy sug‘urta, uyda keksayish, individual maslahat, mahalliy tarmoq va yolg‘izlik profilaktikasining o‘zaro bog‘lanishiga asoslanadi. Modelning O‘zbekiston uchun qiymati tayyor institutlarni ko‘chirishda emas, yagona kirish, kompleks baholash, case management, mahalliy muvofiqlashtirish va natija monitoringi funksiyalarini milliy sharoitda birlashtirishdadir. Keyingi tadqiqotlar ushbu mexanizmlarni pilot hududlarda keksalar, ijtimoiy xodimlar va mahalla vakillari ishtirokida empirik sinovdan o‘tkazishi kerak.

## ADABIYOTLAR


1. Бекмуродов М.Б., Ота-Мирзаев О.Б., Убайдуллаева Р.А. ва бошқ. Социология: ўқув қўлланма. – Тошкент: А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2002. – 292 б.
2. Федеральное статистическое ведомство Германии. 17 миллионов человек в Германии живут одни // Пресс-релиз № N036 от 16 июля 2025 г. — Висбаден: Statistisches Bundesamt, 2025. — Электронный ресурс.
3. Федеральное статистическое ведомство Германии. Доля одиноко проживающих в Германии значительно выше среднего показателя по ЕС // Пресс-релиз № N040 от 28 июня 2023 г. — Висбаден: Statistisches Bundesamt, 2023.
4. Вурм С., Эрлих У., Мейер-Вик Ф., Шпулинг С.М. Распространённость одиночества среди пожилых людей в Германии // Journal of Health Monitoring. — 2023. — Т. 8. — № 3. — стр. 53–58
5. Освальд Ф., Валь Х.-В., Шиллинг О., Нюгрен К., Фенге А., Сиксмит Э., Сиксмит Дж., Семан Ж., Томсоне С., Иварссон С. Жилищные условия и здоровое старение в глубокой старости // The Gerontologist. — 2007. —Т. 47. - № 1. стр. 96–107.
6. Хайек А., Групп К., Араби Г., Гьяси Р.М. и др. Потребность в долгосрочном уходе, одиночество и воспринимаемая социальная изоляция в период пандемии COVID-19: данные Немецкого исследования старения // Aging Clinical and Experimental Research. — 2023. Т. 35. стр. 137.
7. Ричардсон А., Кёниг Х.-Х., Хайек А. Связь начала и прекращения волонтёрской деятельности с одиночеством и воспринимаемой социальной изоляцией среди пожилых людей: лонгитюдные данные Немецкого исследования старения // Brain and Behavior. — 2025. — Т. 15. — № 1.
8. Федеративная Республика Германия. Социальный кодекс Германии. Книга XI — Социальное страхование на случай потребности в уходе — Закон от 26 мая 1994 г. (BGBl. I. S. 1014, 1015), в редакции с последними изменениями от 24 июля 2026 г. (BGBl. 2026 I Nr. 228). — §§ 1–3.
9. Федеративная Республика Германия. Социальный кодекс Германии. Книга XI «Социальное страхование на случай потребности в уходе». § 7a «Консультирование по вопросам ухода». — В ред. 2026 г. — Последние изменения внесены Законом от 24 июля 2026 г.
10. Убайдуллаева Р.А., Бекмуродов М.Б., Ота-Мирзаев О.Б. ва бошқ. Социология: ўқув қўлланма. — Тошкент: А. Қодирий номидаги «Халқ мероси» нашриёти, «ЎАЖБНТ» маркази, 2002. — Б. 134–137.